

ביקורת

הפיוט כיחסי ציבור

פייטנים, אוהבים מבוהלים, תלמידים ומורים, מנחמים, נוכלים ומשיחי שקר ורבים אחרים מאכלסים ספר חידושים בחקר הפיוט. צוהר פיוטי להיסטוריה יהודית

הוכיח עצמו כמי שראוי לרבו. וכמו דברי השבח למכובדים החיים כך איגרות הניחומים לנפטרים, שאף הן נושא למחקר. תמר לביא ורחל משיח סוקרות חמש איגרות ניחומים מחורזות שכתב רבי רפאל אהרון מונסוניגו שחי בפאס שבמרוקו (1840-1760) והיה ידוע כרב ופוסק הלכה וכן כמשורר. בראש הפרק מוצבת איגרת תנחומים שנכתבה על הרב מונסוניגו עצמו, המציגה אותו כאדם בעל מידות תרומיות. איגרות מסוג זה לא היו טקסטים ספונטניים, אלא ז'אנר המחויב לכללים, ורב הדמיון בינן לבין הקינות, כפי שטוענות החוקרות. לאיגרת כזאת קדמה כתובת שהכילה פרטים ביוגרפיים. כל איגרת מחורזת היתה מחולקת לפסקאות המלוכדות על ידי מילות קבע שחוזרות בראשיתן. כמו כן נעשה שימוש גם באקרוסטיכון, בהרזוים פנימיים ובשיבוצים. נמעני האיגרות הללו היו רבנים חשובים, ולכן נכתבו בשפה המשלבת עברית וארמית, והן מכילות רמזים המובנים רק ליודעי תורה. בדומה לשירי השבח, אך גם בהן הגזמות על פי מוסכמות הכתיבה, אך גם התייחסות לממשותו הייחודית של הנפטר. עניין רב יש גם במאמרו של יוסף טובי על אודות שיריו של בושם יוסף עבדאללה – יוסף בן עובדיה, שהתסיס את הקהילה התימנית במאה התשע עשרה כאשר הופיע כמבשר המשיח. טובי פורש רקע רחב על תופעת המשיחיות בתימן, הקשורה לתלאות הקיום. במחצית המאה התשע עשרה חלה החמרה בתנאי חייהם של יהודי תימן, וכגודל הסבל עוצמת הכיסופים המשיחיים. ואז הופיע אותו איש שהתיימר להיות מבשר המשיח וסופו שגורש מהקהילה בעזרת השלטונות. מסתבר שאותו משיח מדומה היה גם משורר, והרגיע את עצמו בכתיבת שירי פולמוס נגד מתנגדיו שגרמו לסילוקו, וכן כתב בקשות לזירוז הגאולה, שבהן לא נתן ביטוי לשיגעונו המשיחי – אולי כי חדל מכך, אולי כי רצה להיחשב למשורר מן השורה. שיריו, כמקובל אצל משוררי תימן, משלבים עברית וערבית, וכתובים לפי הפואטיקה של שירת ספרד.

חשיבותה רבה... אותי הרשימה הפתיחות הרבה שבפיוטי האירוסים, הן מבחינה רגשית והן מבחינת הישירות שבהתייחסות לקשר. המשוררים מתארים למשל את בני הזוג כמבוהלים, ומאחלים להם כל טוב והתגברות על פחדיהם: "טובים השניים מן האחד ידעת לגוי אחד כנתחברו זה לזה יחד לבם אל יחד ואל יפחד" (עמ' 18). מרתק מאוד הוא הפרק "בין מורה לתלמידו", שנכתב על ידי אפרים חזן ודורון יעקב במסגרת מחקר גדול על אודות שיריהם של מגורשי ספרד. התלמיד הוא עלאל בן סידון שחי במאה ה-15 בקהילת חלמסן שבאלג'יר, שאליה הגיעו רבים ממגורשי ספרד. עלאל ומשפחתו תמכו ברבנים ומשוררים מהמגורשים, וסייעו להיקלטותם בקהילה. עלאל התפתח לרב ומשורר, וסיפורים רבים על גדולתו נפוצו בקהילה. ועדיין מופלא הדבר כיצד אדם בראשית שנות העשרים שלו (כמוכח על ידי המחברים) זוכה לשיר שבח עשיר היקף ממשורר גדול ומפורסם כרבי אברהם בן זמרה. השיר מובא במלואו בתוספת הסברים מאירי עיניים. מלבד היותו בעל ערך ספרותי גבוה, גם במושגי ימינו הוא שיר 'כייפי' שקורא בן זמננו יגלה בו גם פן הומוריסטי מודגש, שמן הסתם לא

פרקי שירה - מגניז השירה והפיוט של קהילות ישראל, ד' עורכים: יהודית דישון, אפרים חזן אוניברסיטת בר-אילן, 2008, 240 עמ'

רבקה שאול בן צבי

פרקי שירה" כרך ד' הוא נדבך נוסף בחקר הפיוט. כמו קודמיו, מתמקד גם ספר זה בטקסטים בלתי ידועים מן הגניזה וממקורות אחרים. עמל רב הושקע בחשיפה ובהדרה, ושירים נשכחים חולצו מאלמוניותם ונגלו לעין כל ביופיים העשיר. חקר הפיוטים הללו הוא בעל ערך ספרותי, היסטורי ופילולוגי פותח צוהר לעולם היהודי בתקופות שונות, ומשקף חיים של פריטים ושל קהילות.

המחקרים שונים זה מזה לא רק בנושאים אלא גם ברמת מחויבותם לקורא שאינו מקצוען בתחום הפיוט. אין ספק שחוקרי פיוט ימצאו באוסף חומרים רבי חשיבות, ומן הסתם יצטרף ספר זה לאותם ספרי מחקר מכוננים שאי אפשר בלעדיהם, בדומה לקודמיהם מאותה סדרה. אך גם קורא משכיל שמתעניין בתרבות יהודית ימצא עניין רב באותם מאמרים שכותביהם התחשבו בפן התקשורתי של הכתיבה, ואף השכילו לבחור נושאים שעניינם חורג מההקשר האקדמי ויש בהם עניין ורלוונטיות. בדבריי אלה איני מנסה כמובן למעט מחשיבותם של מחקרים המיועדים לאנשי המקצוע בלבד.

את סקירתי אפתח במאמר המרגש על ברכות מזון מפיוטות למסיבות אירוסים שכתב החוקר הצעיר אבי שמידמן. ברכונים המשלבים זמירות שבת או פיוטים לשבע ברכות הם חלק בלתי נפרד מאורח החיים הדתי. מתברר שכבר בפיוט הארץ ישראלי העתיק היה מקובל לעטר את ברכות המזון בפיוטים, אם כי מקורם של הללו לא היה בבית הדפוס... מקובל היה לערוך שני טקסים, אירוסין ונישואין, בשונה מתקופתנו שבה ברכות האירוסין והנישואין משתלבות בטקס אחד. כל אחד מהטקסים זכה לסעודה ולפיוטים נפרדים: פיוטי נישואים ופיוטי אירוסים. האחרונים נדירים יותר. ענייניו של המאמר בפיוטי אירוסים שנמצאו בגניזת קהיר, אשר מקורם בארץ ישראל בתקופת הפיוט הקלאסי. פיוטים אלה, כחלק מברכות מזון מפיוטות, משקפים מצבים, רגשות ומקורות הלכתיים. הכותבים מקפידים לכתוב את בני הזוג בשם "מאורסים" (וכאמור, במשמעות שונה מאשר בתקופתנו, כאשר "מאורסים" הם מי שהתחייבו להינשא זה לזה). מופיעים בהם רמזים הלכתיים שונים, וכן התייחסות לסעודה עצמה, שכמו בימינו,

ברכה שהיא פיוט, פיוט שהוא ברכה. ברכון בן ימינו

נכלל בכוננו המקורית של המשורר... "שיר שבת" בשירת ספרד מקביל קצת ל"יחסי ציבור" של היום, אך יש בו פן של הפלגה שעשוי לצרום לאוזניים מודרניות. השאלה העולה במאמר היא איך להבחין בין אותנטיות לבין כתיבה ריקה על פי מוסכמות; בין חנופה גסה לבין שבחים לגופו של אדם. עניין מוקשה אחר הוא מערכת היחסים בין הכותב לבין תלמידו, בין משורר גדול אך עני זור במקום לבין תלמיד מבריק שמכיר בסמכותו, והעניינים מסתבכים נוכח העובדה שהצעיר תומך במבוגר! נראה שהיה למשורר הידוע על מה לסמוך כשהפליג בשבחי של רבי עלאל, לרגל הולדת בתו, ולדברי הכותבים יש כאן הכרת תודה אמיתית למי שמוצג כתלמיד אידאלי, למרות שרק חלק קטן מהשבחים קונקרטיים, והשאר קונבנציונליים. פרט פיקנטי הוא שהשיר כולל דברי נחמה לאב הצעיר שלהוותו נולדה לו בת. כהשלמה מעניינת לפרק מובאים שני פיוטי תוכחה מצוינים של התלמיד, שאכן

עין הקורא

מומלצי המבקרים של 'שבת'

דמויות באמריקה

יעל (פרוינד) אברהם

בעידן שבו מכתבות רשתות הספרים הגדולות מה יקרא הציבור הישראלי, חומק מהקוראים אחד הספרים הייחודיים והבלתי נשכחים שיצאו לאחרונה. דונלד הרינגטון, פרופסור להיסטוריה של האומנות ומי שכונה "הסופר הגדול ביותר שאמריקה לא מכירה", מלווה בספרו זה שישה דורות של משפחת אינגלדיי החל מהמאה ה-19, עם הגעתם של נוח וג'ייקוב אינגלדיי, מייסדי העיירה הדמויונית "סטיי מור".

ביד אמן נפרשים בפני הקורא קורותיהן של דמויות סגוניות ולא פעם הזויות, בסיטואציות קומיות וטראגיות כאחד, בהומור משובח, ובאהבה גדולה לבני האדם באשר הם – על היופי שבאנושיותם כמו גם על פגמיהם, כשהארכיטקטורה משמשת פלטפורמה להבנת השינויים העוברים על ה"סטיימורונים".

ברומן עמוס, צבעוני וגם בוטה, מצליח הרינגטון לשזור תובנות ממשיות על הנעשה בעולמנו במאה ה-21. מי שאהב את מקונדו ב"מאה שנים של בדידות" של מארקס, ילך שבי אחר "סטיי מור" בעל כורחו. זהו ספר חכם, קומי ומלא חיים ואין רבים כמותו. אל תפנו לו גב כשתגלו שהוא לא מונח על שולחן המבצעים.

הארכיטקטורה בחבל האזורק בארקנסו, מאת: דונלד הרינגטון, מאנגלית: אסף גברון, טובי 2007

סיפור משפחתי מרגש

רבקה שאול בן צבי

סיפורה האישי הנוגע ללב של המחברת נפרש בייחודו המצמרר. בילדותה נמסרה לדודתה כי הוריה שהתגרשו לא היו מסוגלים לגדלה. הדודה, אישה מיוחדת במינה מבחינת סגולותיה האישיות, העניקה לילדה חינוך "יקי" נוקשה. במקביל לסיפור האישי, מעוצבים קורותיה של משפחת הסבים באמצעות מכתבים שנותרו למשמרת בבית הדודה, ונתגלו לאחר מותה. המכתבים הללו משקפים ערכיות גבוהה ואורח חיים נעלה. דמותו המיוחדת של הסב, גוי שנתגייר, עולה במלוא יופיה הרוחני. דרך המכתבים הללו מהדהד גורלה המר של יהדות גרמניה. בבגרותה נוסעת המחברת לגרמניה על מנת להגיע למידע נוסף על אודות משפחתה.

זהו ספר מעניין שיש בו רגעים מצמררים וגם איכויות ספרותיות. לא בהכרח "ספרות גבוהה", כי אם תערובת של כל מיני יסודות תיאוריים ופה ושם מטפורות חזקות. חוויית הקריאה מובטחת. שהכול יהיה מסודר, מאת: עליזה הרט, ספרית מעריב 2008

שירה מאהבת

חוה פנחסי

אגני משעול הוציאה ספר שירה חדש והוא מקסים. זו שירה שהיא מאהבת של העברית, שיש בה עומק והומור, אהבת אדם, וכאב. הכותרת 'ביקור בית' מסמנת את המתח בין הביקור של משהו שהוא קצת מבחוץ ובין בית וביתיות. ממרחק של שנים משעול מביטה אל בית הוריה פליטי השואה: 'לילה לילה אתם פורשים סדין לבן/ונכנעים'. והיא מגלה: 'רק את ונגר יודעים/ על המחבוא/ שבעומק הארון... אבל יש בספר הזה גם את אותה התבוננות מופלאה של משעול בטבע שמסביב: 'גזע השזוף מגיר דמעות ענבר/ כאילו קישטה אותו המחלה/ בנורות זהב קטנות' (סוף הקיץ) וברגשות הקשים בעין מפוכחת: 'כשהקשה כשאול והנדושה על גועל/ מתחילה לכרסם/ - דבר לא יפצה את מינור הלילה' (קנאה). ויש שיר על חברות שהוא שיר אהבה נפלא: 'ואני עושה לך סולם גנבים/ אל האור' (חברות).

הרבה פעמים אני קונה ספר שירה רק בגלל שיר אחד שאני רוצה שיהיה לי קרוב וזמין. ב'ביקור בית' יש כל כך הרבה כאלה. לרוץ, לקנות ולהינות.

ביקור בית, מאת: אגני משעול, הקיבוץ המאוחד 2009

